

راهنمای شناسایی و مداخله مختصر در خشونت بر علیه

سالمنندان

ویژه کارشناسان سلامت روان

تدوین: دکتر فهیمه فتحعلی لواسانی

وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی

دفتر سلامت روانی اجتماعی و اعتیاد

مقدمه

بدرفتاری با سالمندان در تمام فرهنگ ها و سطوح اقتصادی اجتماعی دیده می شود و ممکن است در هر جایی که معمولاً سالمند قادر به دفاع از خود نیست در منزل، خانه سالمندان و یا بیمارستان اتفاق افتد. بدرفتاری ممکن است توسط یک عضو خانواده، پرستار خصوصی، کارکنان خانه سالمندان (کارکنان رسمی یا داوطلب) ، سایر سالمندان مقیم در خانه سالمندان و یا پرستاران بیمارستان صورت گیرد. کارکنان مراکز مراقبت بهداشتی اولیه باید احتمال بدرفتاری با سالمندان را در مراجعین سالمند مد نظر داشته باشند زیرا آنها نقش مهمی در شناسایی، ارزیابی و مدیریت بدرفتاری با سالمندان دارند. در زیر ابتدا کلیات نظری مربوط به بدرفتاری با سالمندان و سپس راهت‌های عملی مقابله با آن آمده است.

کلیات نظری

تعریف خشونت بر علیه سالمندان و انواع آن

خشونت با سالمندان شامل هر نوع بدرفتاری جسمی، روانی، جنسی و اقتصادی و نیز غفلت از افراد بالای ۶۵ سال است. این خشونت می تواند فقط یک بار اتفاق افتاده و یا مکرر صورت گیرد و موجب اضطراب و ترس و یا آسیب به سالمند شود. فردی که مرتکب خشونت می شود ممکن است اعضای خانواده، پرستار خصوصی و یا کارکنان خانه سالمندان باشد، یعنی کسانی که از آنها انتظار می رود رفتار و مراقبت سالم و مناسبی داشته باشند. خشونت و بدرفتاری بر علیه سالمندان انواع مختلفی دارد که در زیر به آن اشاره شده است:

- **خشونت جسمی** - این نوع خشونت می تواند موجب صدماتی شود که قابل رویت باشد و یا نباشد. این صدمات می تواند از زخم و بریدگی و کبودی تا ضرب دیدگی و شکستن استخوان های دست و پا، صدمه به سر و اندام های درونی متفاوت باشد. این صدمات ممکن است با مشت زدن، پرت کردن و یا با استفاده از وسایلی مثل چاقو انجام شود.
- **بدرفتاری روانی / هیجانی** - این نوع بدرفتاری که عمدتاً به شکل کلامی است یا عزت نفس طرف مقابل را نشانه می رود و تخریب می کند و یا با انواع تهدید ها، در وی ترس و وحشت ایجاد می کند. مسخره کردن، تحقیر کردن و دست انداختن، طرف مقابل را دیوانه و احمق خطاب کردن ، تهمت زدن و یا تهدید سالمند به بیرون انداختن او از منزل و ... نمونه هایی از بدرفتاری روانی / هیجانی هستند. در نتیجه این نوع خشونت، قربانی ممکن است اعتماد و عزت نفس خود را از دست داده و یا در ترس و وحشت دائم زندگی کند.
- **بدرفتاری جنسی** - شامل هر نوع فعالیت جنسی شامل هر گونه صحبت و تماس و فعالیت جنسی است که بدون رضایت سالمند صورت می گیرد و یا در مورد سالمندی اتفاق می افتد که به دلیل دمانس و یا سایر دلایل قادر به

تصمیم‌گیری و رضایت آگاهانه نیست. ذکر این نکته مهم است که خشونت جنسی با سالمندان، جرم محسوب می‌شود.

➤ **بدرفتاری اقتصادی** - این نوع بدرفتاری شامل محدود کردن دسترسی طرف مقابل به پول برای تامین نیازهای اساسی، استفاده از پول برای اعمال قدرت و کنترل، دزدی از قربانی، به زور گرفتن پول از وی و سو استفاده از پول، سرمایه و دارایی‌های طرف مقابل می‌شود.

➤ **بدرفتاری اجتماعی** - این نوع بدرفتاری شامل منزوی کردن قربانی و اجازه ندادن به تماس تلفنی و ارتباط با اقوام و دوستان و حضور در اجتماع و انجام فعالیت‌های اجتماعی می‌شود.

➤ **غفلت** - این نوع بدرفتاری شامل برآورده نکردن نیازهای اساسی جسمی و روانی سالمندی است که تحت مراقبت دیگران قرار دارد. مانند عدم توجه به نیازهایی مانند غذا، پوشاک و یا دکتر و دوا یا محافظت از وی در مقابل خطرات و آسیب‌های جسمی و روانی. علاوه بر این، بی‌توجهی به نیازهای هیجانی مانند توجه و محبت و حمایت روانی نیز غفلت محسوب می‌شود.

دلایل بدرفتاری با سالمندان

بدرفتاری ممکن است به دلایل مختلفی اتفاق افتد. یک سری عوامل فردی، ارتباطی، و اجتماعی فرهنگی ممکن است در بروز آن نقش داشته باشد. برای مثال بیماری مزمن جسمی و یا نورولوژیک (مانند آلزایمر) سالمند و فقدان وجود حمایت‌های کافی برای مراقبت از وی ممکن است در بروز آن نقش داشته باشد. در زیر عوامل خطر قربانی شدن و ارتکاب خشونت آمده است

عوامل خطر مربوط به فرد بدرفتار	عوامل خطر مربوط به قربانی
- بار یا استرس زیاد مراقبت	- مشکلات شناختی
- بیماری یا مشکلات روان پزشکی	- مشکلات رفتاری
- وجود مشکلات خانوادگی	- اختلالات روان پزشکی
- مشکلات ارتباطی با سالمند	- وابستگی به دیگران برای کارهای روزمره
- فقدان حمایت‌های اجتماعی	- بهداشت جسمی ضعیف و یا کندی حرکتی
- داشتن زندگی و خانواده مستقل	- درآمد پایین
	- وجود سابقه بدرفتاری در گذشته

که ذکر شد، کارکنان مراکز مراقبت بهداشتی اولیه و بویژه پزشکان نقش مهمی در شناسایی و مدیریت موارد بدرفتاری با سالمندان دارند. پزشکان غالباً اولین فرد متخصصی هستند که سالمند قربانی بدرفتاری را می بینند. اما گاهی فقدان آموزش کافی و دانش ناکافی در رابطه با شناسایی و یا پی گیری موارد مشکوک به بدرفتاری، محدودیت زمانی و... ممکن است موجب شود که آنها این موارد را نادیده گرفته و آن را مدیریت نکنند. اهداف مقابله با خشونت برعلیه سالمندان در مراکز مراقبت های بهداشتی اولیه عبارت است از:

۱. شناسایی خشونت برعلیه سالمندان
۲. مقابله با خشونت جسمی و جنسی
۳. مستند سازی و گزارش دادن موارد بدرفتاری

۱. شناسایی

یکی از مهمترین مواردی که باید شما را به وجود بدرفتاری مشکوک کند وابستگی سالمند به دیگران بدلیل آسیب و صدمات جسمی، دمانس، بیماری روانی، استروک، مشکلات حسی (بینایی، شنوایی و ...) و یا مشکلات ذهنی و شناختی است. این عامل خطر مهمی است صرف نظر از اینکه از فرد سالمند در خانه مراقبت می شود و یا در خانه سالمندان. در هر حال، نکته مهم آن است که پزشک و سایر کارکنان باید نسبت به وقوع بدرفتاری احتمالی با سالمند، حساس باشند.

برای شناسایی موارد بدرفتاری با سالمند پرسشنامه های متعددی وجود دارد که در زیر یکی از معتبرترین آنها آمده است. اما از آنجایی که سالمندان ممکن است به دلایل مختلف تمایل به گزارش بدرفتاری نداشته باشند (به دلیل ترس از بدرفتار و یا چون همراه وی ممکن است شخص بدرفتار باشد) و یا نتوانند آن را گزارش دهند (به دلیل مشکلات ذهنی و شناختی)، شما باید نسبت به علائم و نشانه های بدرفتاری حساس بوده و در صورت مشاهده آن اقدامات لازم را انجام دهید. در زیر به علائم و نشانه های مختلفی که ممکن است وجود بدرفتاری را نشان دهد، اشاره شده است:

علائم عمومی بدرفتاری

- ✓ ترس از یک نفر خاص یا چند نفر
- ✓ تحریک پذیری زیاد
- ✓ نگرانی و اضطراب ظاهراً بی دلیل
- ✓ افسردگی و گوشه گیری
- ✓ تغییر الگوی خواب و خوراک
- ✓ وضعیت بدنی سفت و بدون تغییر و اجتناب از تماس
- ✓ اجتناب از تماس چشمی
- ✓ جملات متناقض که ناشی از گیجی و یا مشکلات ذهنی نیست
- ✓ عدم تمایل برای روشن و راحت صحبت کردن

علائم بدرفتاری جسمی

- ✓ وجود تاریخچه بدرفتاری جسمی و سوانح و اتفاقات
- ✓ وجود صدماتی شامل ترومای پوست مانند کبودی، ورم کردن پوست (در اثر ضربه) سوختگی، بریدگی ، زخم بستر، زخم ها یا شکستگیها و ضرب دیدگی های غیرقابل توجیه
- ✓ علائم محدود کردن سالمند (مثلا در مچ دست و پا و کمر
- ✓ تغییرات رفتاری غیرقابل توجیه که حاکی از عدم استفاده مرتب داروها و یا زیاده روی در مصرف آنهاست

علائم بدرفتای هیجانی

- ✓ تاریخچه بدرفتاری هیجانی
- ✓ عدم تمایل برای صحبت کردن، ترس و اضطراب، عصبی بودن، آپاتی، گوشه گیری و اجتناب از تماس جسمی و کناره گیری
- ✓ از دست دادن علاقه به خود و محیط
- ✓ بینخواهی / محروم بودن از خواب
- ✓ کز کردم و قوز کردن یا تکان خوردن مرتب

علائم بدرفتاری جنسی

- ✓ سرخ بودن اطراف سینه ها و نواحی ژنیتال
- ✓ عفونت های ژنیتال و یا ادراری غیرقابل توجیه
- ✓ لباس زیر خونی و یا پاره
- ✓ خونریزی واژینال غیرقابل توجیه
- ✓ مشکل در راه رفتن و نشستن
- ✓ کبودی قسمت داخلی ران ها
- ✓ رفتار غیرعادی یا گیجی و سردرگمی که مربوط به بیماری نیست

علائم بدرفتاری اقتصادی

- ✓ تاریخچه رفتار کلاهبرداری از سالمند و یا سرقت اموال و وسایل وی
- ✓ عدم پرداخت پول برای تهیه غذا و دارو
- ✓ عدم پرداخت پول برای تهیه وسایل شخصی
- ✓ قصور در پرداخت اجاره خانه و یا هزینه خانه سالمندان
- ✓ برداشتن وسایل قیمتی سالمند از منزل و یا استفاده از آنها بدون اجازه وی

- ✓ سابقه وجود غفلت
- ✓ بهداشت ضعیف، بوی بد، زخم های ادراری
- ✓ سوء تغذیه، کاهش وزن، کاهش آب بدن (ادرار تیره، زبان خشک، پوست شل)
- ✓ زخم بستر، زخم در نواحی نشمین گاه، پاشنه پا، آرنج
- ✓ حالت خواب آلودگی و کاهش هشیاری
- ✓ سر و وضع نامناسب یا کثیف، ناخن های بلند، دندان های خراب
- ✓ نداشتن وسایل کمکی حسی و یا خراب و شکسته بودن آنها مثل عینک، سمعک یا عصا یا دندان مصنوعی

در هر حال اگر احتمال بدرفتاری وجود دارد و مشکوک به آن هستید، می توانید بخشی از زمان مشاوره را اختصاص به مشاهده واکنش های هیجانی و زبان بدن شخص سالمند و فردی که مشکوک به بدرفتاری است، اختصاص دهید. همچنین مشاهده نوع تعامل سالمند و فرد مشکوک به بدرفتاری نیز مهم است. اگر بیمار در آسایشگاه و خانه سالمندان است، بخاطر باشید، سالمندان دیگر (اغلب مبتلا به دمانس)، یکی از کارکنان و یا اعضای خانواده (در هنگام ملاقات) می توانند فرد بد رفتار باشند. اگر بیمار ظرفیت ذهنی برای اخذ شرح حال را دارد این کار بدون حضور همراه وی انجام دهید. اگر شرح حالی که بیمار می دهد متفاوت از چیزی است که اعضای خانواده و یا سایر مراقبان گزارش می دهند، باید شک کنید. در مورد بدرفتاری از سالمند سوالات مستقیم بپرسید (پیوست را ملاحظه کنید) و اگر وجود بدرفتاری تایید شد از بیمار اجازه بگیرید تا وجود بدرفتاری را به مراجع ذی صلاح اطلاع دهید. اگرچه هیچ الزام قانونی برای گزارش دادن بدرفتاری های روانی و اقتصادی و یا غفلت وجود ندارد ولی از آنجایی که هر نوع بدرفتاری روی سلامت جسمی و روانی بیمار اثر می گذارد شما باید برای تضمین امنیت وی یک کاری انجام دهید.

۲. مدیریت موارد خشونت جسمی و جنسی

اگر براساس شواهد قطعی به این نتیجه رسیدید که بیمار مورد خشونت جسمی و یا جنسی قرار می گیرد (مثلا پرستار بیمار آن را گزارش داده است) موضوع را به پلیس گزارش دهید تا آنها اقدامات و بررسی های بیشتر را انجام دهند. برای این منظور باید تمام صدمات وارده به بیمار را مستند کنید و از آنها قبل از شروع درمان، عکس بگیرید. در مورد خشونت جنسی، بهتر است او را به پزشک قانونی ارجاع دهید تا معاینات و بررسی های بیشتر انجام شود.

۳. گزارش دادن و مستند سازی بدرفتاری با سالمندان

انواع مختلف گزارش دادن وجود دارد که بسته به اوضاع و شرایط مانند نوع بدرفتاری و محیط بدرفتاری ممکن است متفاوت باشد. در زیر به سه مورد از انواع گزارش دهی اشاره شده است:

- (۱) موارد مجرمانه - اگر مشکوک هستید که یک جرم اتفاق افتاده و یا محافظت از قربانی ضروری است، پلیس را در جریان قرار دهید

- ۲) موارد غفلت و یا خطای عمدی حرفه ای - شکایت های مربوط به کارکنان خدمات بهداشتی مانند پزشک، پرستار و سایر افراد متخصص را به نظام پزشکی و سایر مراجع مربوط گزارش دهید
- ۳) مواردی که مستلزم مداخله قییم و سرپرست فرد بدرفتار است - اگر بدرفتاری توسط سالمند دیگری صورت گرفته که برای مثال به دلیل دمانس مسئول اعمال خود نیست، موضوع را برای بررسی بیشتر ارجاع دهید

علاوه براین، هر نوع بدرفتاری و یا مشکوک به بدرفتاری باید به شکل روشنی مستند شود. این شامل نقل قول های بیمار و سایر افراد مطلع و عکس های مربوط به صدمه و آسیب است. علاوه براین، مستندات مربوط را در فایل های محرمانه نگهداری کنید تا هر کسی امکان دسترسی به آن را نداشته باشد

پرسشنامه غربالگری بدرفتاری با سالمند

سوالات ۱-۵ را از مراجع بپرسید و سوال ۶ را خودتان پاسخ دهید و یا از پزشک معالج وی سوال کنید:

۱. آیا شما برای انجام هریک از این کارها متکی به دیگران هستید: حمام کردن ، لباس پوشیدن، خرید کردن انجام کارهای بانکی، یا غذا پختن و غذا خوردن
۲. آیا کسی هست که مانع تهیه غذا، لباس، دارو، عینک، سمعک یا دریافت مراقبت طبی شود و یا نگذارد یا با افرادی که دوست دارید، باشید
۳. آیا کسی هست که با شما طوری صحبت می کنند که در شما احساس شرم و یا تهدید ایجاد می کند و از این بابت آشفته شوید
۴. آیا کسی شما را محبور می کند اسنادی را امضا کنید تا از اموال و پول شما برخلاف میلتان استفاده کند
۵. آیا کسی هست که از او بترسید ، شما را به شیوه ای لمس می کند که دوست ندارید یا به لحاظ جسمی به شما صدمه می زند
۶. بدرفتاری با افراد سالمند ممکن است همراه با یافته های زیر باشد: تماس چشمی ضعیف، کناره گیری، سوء تغذیه، وضعیت بهداشتی ضعیف، لباس نامناسب، یا شکایت های دارویی. آیا متوجه هر یک از این موارد در ویزیت بیمار در حال حاضر و یا در ویزیت های قبلی وی در طی سال گذشته شده اید

پاسخ بله به هریک از سوالات ۲-۶ ممکن است احتمال بدرفتاری را مطرح می کند.